

УДК 911.2:373.21
ББК 63.3

Любомир Держипільський
(м. Косів, Україна)

МІКРОТОПОНІМІЯ КОСМАЧА

На основі комплексного історико-топо-лінгво-функціонального аналізу дається тлумачення понад 50 мікротопонімів с. Космач Косівського району Івано-Франківської області. Більшість місцевих назв автохтонні, мають сакральне, господарське та оборонне походження.

Ключові слова: календарне святилище, мікротопоніми, назвотворення, мовна археологія.

Сукупність власних назв географічних об'єктів (топонімів) є важливою складовою історико-культурної спадщини. Топонімія – це мова-архів, літопис землі¹, важливий інструмент мовної археології, неоціненна книга про давнє історичне минуле краю, прочитання якої лише розпочато. Важливе значення для пізнання минувшини мають мікротопоніми – назви присілків, кутків, хуторів, гір, урочищ, потоків тощо. Іноді в них відображена первинна інформація про побут, заняття, вірування попередніх поколінь, особливості території тощо.

Село Космач із 32 присілками за площею вважається найбільшим в Україні². У численних літературних джерелах і в побуті існують неоднозначні, часто суперечливі, а то й недоречні пояснення власних назв. Найповніший перелік топонімів Гуцульщини (в тому числі й Косівщини) та їх тлумачення міститься у фундаментальній праці М.Габорака “Топонімія Галицької Гуцульщини”³. На жаль у ній та більшості публікацій з ономастики краю не розкрито істинних мотивів виникнення назв, тлумачення мало мотивовані, односторонні, часто відірвані від контексту, конкретних історичних і географічних умов, не відображають місцевих особливостей, призначення, приналежності, штучні. В них переважають відапелятивний, лінгвістичний та відантропонімний підхід, іншомовні запозичення.

Космач займав особливе місце в окрузі. Тут виявлено п'ять античних мегалітичних святилищ⁴, сліди давніх солеварень – бань⁵, покладів нафти, кременю тощо. Ці об'єкти й були основними називницькими чинниками. Упродовж віків відбулися істотні кліматичні, мовні, етнічні, виробничі зміни, тому нині низка топонімів не відображає первинного значення, вони стали не зрозумілими, деякі могли змінити місце розташування.

У роботі використано комплексний підхід при розшифруванні назв, ураховано історичне тло виникнення назви, місце розташування носія відносно певних об'єктів (сакральних, виробничих, оборонних, інфраструктурних), функціональне призначення. Мовною основою є санскрит. Попри різні історичні реалії впродовж тисячоліть (міграції, переселення, війни, пошесті тощо) санскрит залишив істотний слід на нашій території у назвах поселень, гір, річок, місцевостей, прізвищах⁶. Некоректно виводити деякі назви від румунської, грецької, німецької, польської та інших мов. Усі вони походять від санскриту. Окремі слова в українській мові перестали вживатися, а збереглися в інших, але це не означає, що походять від останніх. Це є підтвердженням давності й автохтонності походження більшості власних назв регіону й України загалом. У санскриті, як і в інших мовах, деякі слова можуть мати різне значення залежно від контексту (омоніми) і, навпаки, яесь явище, предмет можуть позначатися декількома словами, поняттями (синоніми). Так, земля у санскриті має понад 150 синонімів⁷, сонце – понад 100, місяць, бик, корова – понад 50. У той же час іменник *go* має декілька десятків значень (омонімів) – бик, корова, кінь, небо, сонце, місяць, зірки,

земля, мова, слова, мати, вода, око, сузір'я Тельця, цифра 9 та інші. Найуживанішими є значення бик, корова, земля, худоба⁸. Вибір того чи іншого значення та його тлумачення залежить від контексту.

Для правильного тлумачення і розуміння давніх назв необхідно “зануритися” в космогонічні уявлення, міфологію, звичаї, ритуальну символіку предків. За аналогією із двостатевим устроєм тваринного світу, чоловіка і жінки чоловіче начало уособлювалося як небо – сонце – бик, а жіноче як земля – космічна жінка – корова. Божествами, символами неба і землі були також дракон, змія, орел, сокіл, баран (овен). Крім того, високостатусні колись слова *бик*, *тур*, *бугай* у переносному розумінні, означали ще й *герой*, *охоронець*, *бог*, *провідник*, який забезпечував порядок і законність. Язичницьких верховних богів слов'яни й інші народи зображали з бичакою, баранякою, соколиною головою. Корова, земля, жінка були символами родючості, плодючості, достатку, всі вони годувальниці людського роду і донині. Видатний український санскритолог, індолог Степан Наливайко аргументовано доводить, що велика кількість сучасних українських власних назв (прізвищ, імен, топонімів) походить від корови-бика, в тому числі Україна й українці, бойки, гуцули, скіфи, кравенці, русичі, Київ, Турка і багато інших⁹. Як з'ясувалося, низка космацьких мікротопонімів теж походять від бика-тура.

Також багато цінної інформації можна почерпнути із праслов'янської (індоіранської) міфології, вед (від *відати*, *знати*). Індійські веди, “Махабгарата” й “Рамаяна”, іранські “Авеста” й “Шахнаме” – важливі унікальні літературні пам'ятки та історичні джерела. Індоіранські мови й епічні пам'ятки мають багато точок дотикання з українським фольклором, побутовою, обрядовою і весільною термінологією, назвами, іменами, прізвищами¹⁰.

У гуцульських діалектах збереглися деякі стародавні форми слів, які дещо відрізняються від сучасної літературної мови наявністю, чергуванням голосних і приголосних букв та їх місцем у словах. Наприклад: талір – таріль, гироди – іроди, колопні – коноплі та ін., на Закарпатті вул – віл, кунь – кінь, вун – він (вин). Топоніми, особливо мікротопоніми, якраз і зафіксували ці первинні форми слів.

Серед різних тлумачень походження назви **Космач**, а їх відомо 8, найвірогіднішою видається сонячна версія В.Кобилюха – келія, долина Сонця¹¹. Переконливим підтвердженням цьому є розташування тут календарних сонячних святилищ, а також “гарячі”, сонячні барви космацьких писанок, вишивок, верет, одягу.

Лисина Космацька – ясна, сонячна гора (1465 м н. р. м.). Серед населення та в літературі побутує переконання, що назви місцевостей із коренем *лисий*, *лиса* – це місця перебування злих сил, відьмацьких шабашів тощо. На багатьох «лисих» горах виявлені сліди язичницьких святилищ. Але чому нечистої сили? Таку характеристику їм дали після прийняття християнства, коли попередні сакральні об'єкти були оголошені нечистими, пов'язаними з нечистою силою. Навпаки, назви *лисий*, *лиса*, *лисина* є синонімами словам сонячний, ясний, світлий, білий, чистий. Наші предки в певні періоди були вогне- і сонцепоклонниками; сонце було головним божеством, на його честь влаштовували різні святилища, святкування, ігри. Первісні люди (сучасні теж) цілковито залежали від сонця, весь уклад життя, вірувань узгоджувався з положенням сонця над горизонтом, порами року. У 2006 р. наукова експедиція Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаніка під керівництвом професора М.Кугутяка на Лисині Космацькій відкрила залишки античного календарного святилища – добре збережені тунель і жертвну яму, за якими фіксували положення сходу сонця у дні літнього і зимового сонцестоянь. Причому, схема святилища виявилася аналогічною як у знаменитому Стоунгенджі (Великобританія)¹². Згодом на верхній плиті були виявлені артефакти, які стосуються

календарного екватора. Як з'ясувалось, тут знаходився центр гігантського календарно-астрономічного святилища, а його складовими були вершини гір у радіусі близько 30 км, найвища вершина Українських Карпат Говерла, а також Добошанка, Близниця, низка інших святилищ і ритуальних мегалітів. Наклавши на мапи Косівщини схему центру святилища, вдалося розшифрувати малозрозумілі топоніми, а за назвами встановити його межі та структуру. За цими ознаками можна припустити, що Космацьке святилище було найбільшим (60 км у діаметрі) і найвищим (2 061 м н. р. м.) серед відомих нині у Євразії. Від співвідношення до святилища виникли назви Акрешори, Шешори, Рушір, Терношори, Клифа, Добушанка, Близниця, Рунок, Люча, Коломия, Пістинька та ін.¹³

Грегіт. Найвища вершина Косівського району (1 472 м н. р. м.). Назву виводять від кам'яних розсипів – греготів, які начебто грохочуть, витворюють шум під час зсувів, переміщень. Таке тлумачення недостатньо мотивовано, бо переміщення великих плит і створюваний ними шум можливі лише при потужних землетрусах, які тут не дуже часто трапляються. Оскільки з погляду сходу гора виглядає найвищою в пасмі, домінує над іншими вершинами, то, імовірно, назву отримала від такої особливості. Санскритською *griha* означає оселя, житло, господар, тут – господар, найвища, найголовніша гора округи. Таке ж тлумачення отримуємо від співзвучного санскритського слова *giri+dgara* – городержець, епітет Крішні¹⁴. На Греготі збереглися камені з виїмками, які мали сакральне призначення, тому можливе інше тлумачення – місце головного святилища Вішну (Вишня, Всевишнього), чи святилище Крішні.

Завоєли. У індо-арійських ведах і міфах Іла (Єла), Іра, Іда означає *земля*. Ім'я “Земля” мала донька Ману, єдина людина, яку Вішну врятував від потопу¹⁵. Тож назва дозволяє припустити, що тут поселилися люди під час Потопу (12–10 тис до н. е.), бо Карпати, як свідчать археологічні дані, не були затоплені. Перша частина слова *Заво* – *Зава* – *Заба* означає також дитя, дитина; в контексті до історичних подій (потопу) може означати молода земля, перша, початкова, обітована земля, територія. Перекази свідчать, що власне із Завоєл почався Космач. Первинно поселення з такою назвою охоплювало, мабуть, значно більшу територію. Етимологічно-семантичне міфоритуальне поєднання топонімів співзвучне як у Заво (Забо, Жабо) + Іли (Єли) досить повно представлене на Прикарпатті та Буковині: Заво - ели, Жабе - Ільці, Забо-лотів - Ілінці, Красно-їлів, Красно-ільськ тощо. Можливо, що ці поселення становили єдине ціле, або топоніми відображали аналогічні ознаки чи функціональне призначення – красна, царська земля, перша земля.

Інша можлива версія від божественної корови Замунь (Землі), з якої, за Велесовою книгою¹⁶, походили праукраїнські племена: скіфи, кравенці, руси, бурси. Тобто обітована, богом дана, щедра земля, поле, нива.

У північно-східній частині присілка відоме календарно-астрономічне святилище у вигляді декількох змієподібних мегалітів¹⁷, очевидно створене на честь Великого Змія Вічності Шеші, Ананти. Він же ложе бога Вішну (Вишня, Всевишнього) і символ Нескінченного Часу в Просторі¹⁸. На одному з мегалітів викарбувані петрогліфи, вік яких, за твердженням академіка А.Кифішина, понад 32 тисячі років. Тож уже в палеоліті наші пращури володіли знаннями про час і простір, зоряне небо, закономірності руху сонця і зірок, винайшли календар.

Прокеріци (Прокіріци) – присілок Космача ліворуч річки і присілка Ставника. Слово мало зрозуміле. Воно складається із двох частин Про+керіци. *Про-* префікс, що надає основному слову найвищого значення, відповідник *най, пре*. *Керіци* від санскритського *kirati, kiriti* означає слава, а *прокірті* – *прокірті* – *прокіріці* – *прокеріци* – прославлений, найславніший¹⁸. Ці славильні епітети стосуються Великого Змія Вічності

Шеші, Ананти, про що йдеться вище. Тож назва Прокеріци означає прославлення божества, Великого Змія.

Ставник, присілок Космача розташований обабіч р. Ставник, правої притоки р. Пістиньки. Санскритське *става* означає славлення, величальна пісня, прослава²⁰. Неподалік у Завоєлах, ліворуч річки Ставник, знаходиться мегалітичне астрономічно-календарне святилище. Отже, назви річки, присілка і урочища Ставник походять від прославлення божества Великого Змія, як символу Нескінченного Часу в Просторі. Детальніше тлумачення в описах про Завоєли і Прокеріци.

Черешенька. Найпростіше і начебто цілком очевидним, зрозумілим є тлумачення походження назви від дерева черешні. Можливо, назва виникла у післяльодовиковий період, коли буйно розвивалися дерева, кущі родини розоцвітих – вишні, черешні, сливи, яблуні та інші. Але, як з'ясується, топоніми ніби рослинного походження – Березів, Буковець, Ясенів тощо – насправді мають інше тлумачення: Березів від берегти (берегиня, побережник, збереження), Буковець – від бика, Ясенів має сонячне походження. Співзвучне від *чер* – *чар* цар – зілля, біла водяна лілія, український лотос, а поширений у літературі вислів *чари-шари-комиші* – це очерет, комиш, тростина²¹. Ці рослини ростуть на болотах, у водоймах. Отже, мікротопонім може вказувати на заболочену, багнисту місцевість. Інший присілок, але з протилежного боку Космача, має промовисту назву **Багно, Багна**. Простежується міфоритуальний ланцюжок сусідніх сіл Багна та Черешеньки у Вижницькому районі на Буковині і назв присілків Багно й Черешенька в Космачі. Поблизу обох поселень виявлені античні календарні святилища.

Прелуки, Прелука. Присілок, полонина і гірське пасмо, що тягнеться від Грегота майже до центру Космача. Співзвучне санскритське *трілока* означає три світи: землю – обитель людей, небо – богів, підземний світ – демонів²². Інше тлумачення від *пуро, нара* – перший, передній²³; *лока* – місце, край, країна, простір, світ, земля, люди, народ.

Ріжі – хребет, що височіє над присілком Черешенька, переходячи у г. Грегит. Імовірно назва походить від санскритського *вріш (ріж-ріш-вріш)* – бик, самець, уособлення сили, величі, могутності²⁴, епітет чорнобога Крішни, святилище якого було на Греготі. Інше споріднене тлумачення від *радж, раджа* – цар, правитель, бик, могутній²⁵. Хребет дійсно виглядає могутньо, величаво.

Буковець. Присілок і гора (969 м н. р. м.). Назви з коренем *бук* дуже поширені на Гуцульщині: Буковець, Буковель, Буковина, Буковела та ін. Лише в Косівському районі таку назву мають чотири вершини, дві полонини, п'ять урочищ, три потоки, одинадцять присілків, кутків. Здебільшого це гори і підвищені місцевості, поселення, які розташовані поблизу, або потоки, що там починаються. Назва, на перший погляд, прозора. Більшість дослідників виводить її від дерева бука, який начебто покривав вершини гір, полонини, що не підтверджується даними палінології та лісової типології. Слово *бук* співзвучне із *бик*. Ці слова етимологічно і семантично споріднені. У закарпатських діалектах у деяких словах замість голосних *і, о, и* донині вживають у: кінь – кунь, він (вин) – вун, віл – вул тощо. А бик, тур, як уже згадувалось, уособлював могутність, силу, велич, порядок, захист, оборону. Тому вершини гір, хребти, мегаліти обожнювалися нашими пращурами й нарікалися високостатусними епітетами. Тож *Буковець* означає великий, високий, могутній. Характерно, що назви з коренем *бук* (*бик*) поширені здебільшого на Гуцульщині, а на Бойківщині й Закарпатті численніші топоніми з коренем *тур* (*бик*), і дуже рідко – *бук*. Очевидно, що й назва дерева *бук*, завдяки своїй твердості, могутності, потрібності, вживаності, походить від бика.

Віпченка, Віпчанка, Випчанка, Віпча. Для вмотивованого тлумачення походження слова необхідно вдатися до порівняльного аналізу в різних мовах. У російській

мові корінь *vip* (выпь) зберігся у назві птаха бугая (є така водно-болотна птиця – выпь, яка зануривши дзьоб у воду видає звуки, подібні до рику бика). Російське «вопить» означає верещати, ревіти. В латинській мові цей птах називається *Botaurus*. У цьому слові аж три означення бика: бо – бос, таур – тур і рус – бик. В українській мові слово *vip* випало з ужитку, а вживаються інші означення бика. Тож Віпча, Випча, Віпчанка синоніми Биківням, Туркам, Волівцям, Таврії та іншим назвам на честь бика-тура-вола.

У назвах багатьох птахів у латинській та українській мовах маємо корінь зі значенням бик, тур, віл, бугай: го-тур (глушець, глухар), дрізд (латинською тур-дус), волове очко та інші.

Є спроби вивести значення назв **Космач, Косів** від дроздів, яких начебто називали *кос, косами*. Тлумачення цікаве й не позбавлене логіки, оскільки дрозди – коси – тур-дуси ототожнювалися з биком, небом, сонцем, порядком, силою – головним божеством пращурів. Це ще раз підтверджує сонячне походження топонімів Кос-мач, Кос-ів.

Запогариця, Погір, Запогарі, Погарина, Погарець, Погарі, Згари. Здебільшого це вершини гір, місцевості поблизу святилищ, місця ритуальних жертвоприношень, масових гулянь, ігрищ. Назви, ймовірно, походять від горіння. Спуза – попіл, спузар, спугар – той, що підтримує вогонь. Санскритське *пуджарі, пуджарін* – жрець, виконувач обрядів, жертвоприношень²⁶, хранитель жертвовного вогню.

Кичера – дуже поширений оронім. Санскритське *кішорі* – юнка, молода дівчина²⁷. Отже, Кичера синонім Дівичгорам, Партенос, які були (і є) поширені на теренах України й поза її межами. (Слова відомої пісні “Ой дівчино чичері” первинно мали звучати “Ой дівчино кичеро”, тобто юнко, цнотлива дівчино).

Клифа. Присілок і гора. Назву численних гір (на Косівщині три такі вершини) Клифа, Клева тлумачать як кам’яна гора, гола гора, поросла лісом гора, каміння, скеля в лісі, безодня, глибока яруга тощо. Степан Наливайко виводить значення від індоєвропейських слів *клов – клев*, що означають схил, пагорб, колода, чистити, омивати, чути, слухати, звучати²⁸. Останні три значення він вважає непереконаливими. Навпаки, якраз вони відображають суть назви деяких Клиф. Клифа, клива – жертвна гора, що оповіщає, дає знати про настання важливих свят, подій, небезпеки, зібрання племені, роду тощо. Присілок Клифа розташований поблизу однойменної гори, де, очевидно, було святилище чи сигнальний пункт, звідки у дні сонцестоянь, рівнодення й інші “сонячні” свята, а також для передачі населенню (роду, племені) округи важливих відомостей подавали відповідні звукові (трембіти), вогняні (ватри), світлові (дзеркала) сигнали та інформацію. Вершину добре видно в південно-східно-північному напрямках. Таке ж значення і тлумачення має Клифа Пістинська, на якій було святилище, а в підніжжі – городище, оборонне поселення Варвара (вар – місто, город, укріплення, варта, вартувати), в середньовіччі – оборонний монастир. Космацька і Пістинська Клифи знаходяться на календарному екваторі, який був визначальним азимутом у гігантському астрономічному святилищі.

Грунь. Присілок і гора, невеликий хребет. Грунями на Гуцульщині називають гірські хребти. Співзвучні санскритські слова *гірі* – гора, *гаур* – бик – ім’я-епітет Вішну та Крішні²⁹. Очевидно, продовгуваті гори, хребти нагадували силует чи хребет бика. Так наприклад г. Добошанка (*до* – бик, тур; *бош, бус* – бик, тур) нагадує бика й означає могутній бик (бик, бичий), уособлення божества, неба, порядку.

Царина. Цар – цар-зілля, біла водяна лілія, український лотос. Заболочена місцевість, де росли очерет, комиш, тростина, божественна квітка. Детальніше в тлумаченні присілка Черешенька.

Облаз. *Об* – захист, загорожа³⁰. *Лаз* – прохід, лазити, ходити. Захищений прохід. Слово досить поширене й нині означає звужене місце, дорогу між горою та річкою. Очевидно, в таких місцях були сторожі, пропускники, митниці.

Сигіл, Сиглін. Присілок і гора (1160 м н. р. м.). Походить від співзвучного і трансформованого санскритського *су-гал*. *Су-* префікс, що надає слову найвищого значення (*су-пер*) – горішній, великий; *гал* – чорний бик, чорна гадюка (галиця), яких обожнювали³¹. Тут же гора **Гаршиця (Аршиця)** та святилище Камінь Довбуша. Довбуш (Добос, Добуш) означає могутній бик, тобто силач, витязь, захисник. Назва г. **Гаршиця (Аршиця)** походить від Ареса, Арея – бога війни, порядку. Тож на Сигліні-Гаршиці, очевидно, було святилище на честь бога війни Ареса, або Сонця Ярила, Юрія та/або укріплення, оборонна залага, поселення. Назва присілка похідна від назви гори.

Тарниці. Присілок і гора. Назву виводять від дерев'яного кінського сідла – тарниці, на яке подібні деякі подвійні гори, сідловини між близькими вершинами. Перша частина слова *тар* співзвучна з *тур* – бик. Отже, Тарниця (Туриця) – синонім Биківням, Туркам, Волицям тощо. Очевидно, і назва сідла походить від бика, тура, бо в загальних рисах нагадувала нашим пращурам вигнуту спину тварини.

Лани. Лан – поле, рілля. В санскриті – рало, плуг, плужники, орачі³². Місцевість із землею, придатною для обробітку та вирощування рослин.

Рушір, Рушор. Присілок і річка, права притока р. Лючки, розташовані приблизно посередині сектору між Акрешорами і Шешорами. У цьому проміжку сонце сходить у теплий період року, коли відбувається інтенсивний ріст рослин, коли все навкруги зеленіє. Перша частина слова *ру, рун* походить від санскритського *руна* – краса. Донині є вживаними слова зелене руно, заврунилася земля, назви рослин із коренем *ру* – рута, рум'янок, ружа, рунок, рунечко, рунянка, русава, русянка тощо. Поряд є назви гори й місцевості **Рунок**. Отже, Рушір, Рушори, Рунок означає простір, шору, коли “Сонечко сіє зеленину”, коли все зеленіє, наповнюється красою. Це літня, зелена шора. До нинішнього часу збереглися землеробські та скотарські свята, які тепер відзначаються як Юрія та Іллі; у цей період схід сонця фіксується приблизно посередині цього простору. Аналогічне тлумачення від санскритського *рус, руш* – світло, блиск, розкіш, сяйво – отже, простір літа, ясна, осяйна шора.

Погір. Тлумачення аналогічне, як мікротопоніму Запогариця, від горіння, жертovníка. Тут же є гора **Подір**. Це наводить на думку, що назва присілка первинно була не Погір, а Подір. У гуцульських діалектах *подір, подря* означає горище (у хаті), стрих, під, тобто верхня частина будівлі, а тут, імовірно, підвищена місцевість. Можливо, це помилка письмової фіксації назви в різних документах, бо в тутешній мові букви *г* і *д* близькі за звучанням.

Мел. У різних частинах села трапляються виходи сирої нафти. У цих місцях, чи неподалік, могли добувати (черпати), переробляти сиру нафту на різні потреби – мастила, антисептик – тир для покриття дерев'яних споруд, дахів, для освітлення тощо. Корінь *мел* є у слові меланін – чорний, темний пігмент, що спричиняє засмагу та чорний колір шкіри. Санскритське *мал, маль* теж означає чорний, темний³³.

Андрійцева. Очевидно, єдина назва відантропонімного походження, від імені власника чи управителя місцевості Андрійка, Андрія.

Багно, Багна. Заболочена, перезволожена місцевість. Інше достовірніше тлумачення від індійського *багла, багна* – журавель³⁴. А журавлі селилися поблизу боліт. Отже, слово *Багно* – синонім Журавлине. Журавлелиха один із епітетів Деві-Диви-Дурги, дружини Шіви-Рудри, яка мала голову, подібну до журавлиної.

Бані. *Бан* в індоарійських мовах, серед іншого, означає також посудину для зберігання продуктів, приготування їжі. Звідси наше діалектичне баняк, банька. Це також солеварня – приміщення, де виробляють і зберігають сіль. Останні значення спричинили виникнення багатьох місцевих назв (с. Баня Березів, присілки, кутки в деяких селах (Баньки, Бані), Банська вулиця у Старих Кутах, Банський міст у Косові тощо). Присілок отримав назву від бані – солеварні. П.Сіреджук та М.Бандрівський виявили неподалік (присілок Медвежий) залишки солеварні-бані періоду фракійського гальштату (2 тис. до н. е.)³⁵. За топонімами з коренем *бан* можна відшукати сліди давніх соляних промислів.

Медвежий, Ведмежий. Назва начебто прозора й походить від звіра ведмедя, який водився й водиться в тутешніх лісах. Такі топоніми є досить поширеними в Карпатах. Найпростіше було б погодитися з таким тлумаченням. Та в контексті місця й застосовуваної методології небезпідставним може бути й інше тлумачення. Одне зі значень слова *мед-вед* від санскритського *вед-і, вед-іка* – жертovníк, жертovníй вівтар. Друга частина слова *вежа* – укріплення, захищене місце для жертovníка. У цьому місці, можливо, був жертovníк.

Дошаний, Дошійний. Спокусливо є виводити походження слова від дощу, або дощок. Та таке тлумачення видається примітивним, слабо мотивованим. Можливо, назва походить від *дашт, деш*, яке в перській мові збереглося у значенні поле, край, країна, місцевість. Суфікс *-аний* вказує на приналежність до чогось, до місцевості. Очевидно, ця місцевість споріднена із сусідніми мікротопонімами з оборонним (Почоса), жертovníно-ритуальним (Медвежий), водороздільним (Діл) значеннями. Ці назви та їхні носії перебували в міфо-ритуальному поєднанні (ланцюжку, зв'язці). Тож можливі тлумачення: місцевість, поле на вододілі; оборонна територія тощо.

Діл. Численні топоніми *діл* розташовані здебільшого на вододілах і від цього отримали назву, синонім слову присіп. Присілок розташований на вододілі, між двома потоками. Не виключено, що присілок Діл у Космачі отримав назву від значення нижній, долішній, антонім (протилежне значення) присілку **Горішній** (Верхній). Ці присілки розташовані поруч. Суміжний присілок **Центр** названий від розташування в нинішньому адміністративному центрі села.

Плаюци. Від *по, па, патар, пола, пала* – захисник, оборонець³⁷. Оборонне поселення. *Юци* – суфікс, який вказує на приналежність до чогось, у цьому слові до оборони, захисту. Такі значення мають і сусідні мікротопоніми.

Почоса, Пачоса. *По - па* – охорона, захист, *чос - жос* (румунське) – низ. Нижня сторожа. Переконливіша версія від *чос - чок - чак - сак - сас* – могли бути сильним – отже, сильна оборона, оборонне поселення.

Суропатул. Гора і потік. *Патар*- захисник, оборона. *Сура - Суря - Сурі* - бог Сонця, а також священний сонячний напій воїнів-захисників³⁸. Захист сонячного календарного святилища на г. Лисина Космацька. Синонім Плаюци, Почоса. Ці присілки розташовані поруч, очевидно, були одним поселенням, виконували оборонні функції.

Кляуза. Тут у XIX–XX ст. була гідротехнічна споруда – кляуза (гребля), призначена для сплавлення лісу. Від неї й отримав назву присілок.

Лішів. Шів від *шелв* – сходиться до спису, захисту. Оборонне поселення.

Гордя. Гора на південь від Лисини і Грегота. Назва оборонного походження. Город – укріплення, захист, твердиня.

Стеришора. Гора (1 114 м н. р. м.) на північному сході від Лисини. Корінь *стр, стер* є в багатьох карпатських топонімах (Струтинь, Старуня, Стрілки), гідронімах (Стрипа, Дніст(е)р, Стрий), оронімах (Стримба, Страгора), які виводять від бика-тура-

самця, *стер-стри-уштра* – бик, тур. Оборонна шора, лінія. Гора чи залога, укріплення, сторожа. На ній виконували оборонні, захисні функції щодо календарного святилища на Лисині й соляних промислів.

Назви **Мунчел, Менчул, Менчулик, Мунчелик** досить часто трапляються в Карпатах. Дві високі вершини з назвою Мунчел (1 381 і 1 343 м н. р. м.) та урочище, полонина й вершина Мунчелик (1 300 м н. р. м.) розташовані між двома важливими святилищами, що на Лисині Космацькій і Греготі. Ці назви, найвірогідніше, походять від співзвучного санскритського *манджула, манджу* – гарний, вродливий, чарівний величавий³⁹. Ці епітети можуть стосуватися Вішну або Крішни, святилище якого було на Греготі.

Пістинька – річка, права притока р. Прут. Починається з-під г. Грегит. Назва походить від латинських *pisces, pistes* – риба. Тобто Рибниця. Але від яких риб? Русло Пістиньки між селами Космач та Пістинь співпадає з календарним екватором святилища, центр якого на Лисині Космацькій. У періоди весняного рівнодення сонце сходило (в епоху Риб) на тлі зодіакального сузір'я Риб. Отже, назва виводиться від риб, що на небі, а не в річці⁴⁰.

Допливи **Ставник, Кичерева, Грегітка, Сурупатул, Багненка, Медвежіль** названі від присілків і гір, звідки беруть початок, або через які пропливають.

Чимало об'єктів – гірських вершин, печер, каменів, урочищ – названі начебто на честь легендарного опришківського ватага Олекси Довбуша. У Космачі таких назв п'ять. Корені *до, довб, дуб, бос, буш* на санскриті означають бик, тур, а в переносному розумінні сильний, мужній, провідник, захисник тощо. Такі назви мали важливі гори, гірські хребти, печери, де були святилища і які відображали велич, міць, могутність. Олекса Довбуш, імовірно, не мав відношення до багатьох об'єктів, назви яких співзвучні з його прізвиськом. Очевидно, ці топоніми існували й до часу життя та діяльності цього народного месника. Своє прізвисько Олекса Довбуш цілком виправдав, бо був мужнім, сильним, чесним ватажком, боровся за справедливість, проти гніту, безчинств, утисків рідного народу.

Мікротопоніми космацької округи можна згрупувати в декілька функціональних груп: оборонні, сакральні, господарчо-виробничі, ландшафтні. Визначальну роль у називництві виконували сакральні об'єкти та соляні промисли. Найбільше назв походить від бика-корови, змії-дракона, яких обожнювали предки. Довкруг і поряд з ними поставали об'єкти оборонного та господарського призначення, які отримували відповідні назви. Тож за назвами можна пізнати, відтворити минувшину.

Поселення Завосели розкинулось у підніжжі й на схилах хребта Прелуки. Обидві назви засвідчують першість. Тут же астрономічне святилище Шеші, на якому спочивав Вішну (Всевишній) між творенням Світу. На Греготі було головне святилище Чорнобога-Крішни, а на Лисині – головне астрономічно-календарне святилище Сонця-Бога. Не випадково ці святилища розташовані в кутах майже рівностороннього трикутника зі стороною 6 км. А цифри 6, 3, фігури у вигляді трикутників, трійців (наш герб триглав, тризуб) і шестикутників мали важливе сакральне й ритуальне значення. Ці святилища поєднані також із сакральною мережею всього Карпатського регіону, яка підтримували єдність (егрегор) племені, союзу племен, держави.

Правильне висвітлення історико-культурної спадщини дає відповідь на сакральні питання хто ми, звідки, які наші корені? Археологічні пам'ятки, власні назви (топоніми, ороніми, гідроніми, антропоніми) спонукають і уможливають по-новому, об'єктивно, неупереджено, без політиканства й ультрапатріотизму оцінити історію Карпатського краю, спростовують заявлені стереотипи про пізні (2 тисячоліття після

Христа) заселення гірської частини Карпат і про іншомовне та відантропонімне походження власних назв, про масові мовні, культурно-обрядові запозичення. Наші пращури жили в цих горах споконвіку, ні в кого не позичали ні землі, ні солі, ні мови, ні назв тощо. Топоніми виникли на місцевому ґрунті й відображали тодішні особливості, призначення, приналежність.

Виявлені святилища та промовисті місцеві назви дозволяють зробити припущення, що тут знаходився важливий сакральний, духовний центр і, можливо, головне календарно-астрономічне святилище Карпат, присвячене Сонцю-Богу.

Осмислення давньої історії засобами мовної археології – тема окремого дослідження, яке вихоплює із забуття несподівані, величні, парадоксальні докази про роль і місце регіону в історії краю, цивілізації.

У світлі найновіших усних повідомлень, зроблених академіком А.Кифішиним у 2012 р. в Івано-Франківську, про давність (32–34 тис. років) і значущість карпатських (у тому числі й космацьких) мегалітичних святилищ та петрогліфів на них, про первинність української мови (відносно шумерської, санскриту й інших) виникає усвідомлення важливості, неоціненності нашої багатющої історико-археологічної спадщини, необхідності її всестороннього вивчення, охорони і збереження.

1. Коваль А. П. Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – С. 5.
2. Пелипейко І. А. Населені пункти Косівщини : Довідник / І. А. Пелипейко. – Косів, 1995. – С. 18.
3. Габорак М. Топонімія Галицької Гуцульщини / М. Габорак. – Івано-Франківськ, 2011. – 656 с.
4. Кугутяк М. Кам'яні старожитності Космача / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. – 99 с.
5. Бандрівський М. Археологія Косівщини і суміжного з нею краю / М. Бандрівський / Старожитності Косівщини. – Івано-Франківськ, 1997. – С. 63–82.
6. Наливайко С. Давньоіндійські імена, назви, терміни: проекція на Україну / С. Наливайко. – К., 2009. – С. 3–5.
7. Кобилух В. О. 167 синонімічних назв Землі у санскриті / В. О. Кобилух. – Тернопіль : Мандрівець, 2009. – С. 47–173.
8. Наливайко С. І. Індоарійські таємниці України / С. І. Наливайко. – К. : ВЦ “Просвіта”, 2004. – С. 196.
9. Там само. – С. 21–28.
10. Наливайко С. І. Тисяча найновіших тлумачень давньоукраїнських назв, імен, прізвищ, термінів та понять (на індоіранському матеріалі) / С. І. Наливайко. – К., 2008. – С. 3–5.
11. Кобилух В. О. Назв. праця. – С. 28.
12. Старожитності Гуцульщини. Джерела з етнічної історії населення Українських Карпат. Каталог пам'яток історії та культури : у 2 т. / гол. ред., кер. авт. кол. М. Кугутяк. – Т. 1. Кугутяк М. В. Сакральна спадщина Гуцульщини / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2011 – С. 230–243.
13. Держипільський Л. Походження власних назв Косівщини / Л. Держипільський // Гуцули і Гуцульщина. – Косів, 2011. – № 3 (4). – С. 50–56.
14. Наливайко С. Давньоіндійські імена... – С. 131.
15. Там само. – С.178, 179.
16. Сушинський Б. І. “Велесова книга” предків / Б. І. Сушинський. – Київ ; Одеса : Вид. Дім ЯВФ, 2004. – С. 205.
17. Старожитності Гуцульщини... – Т. 1. – С. 210–229.
18. Санскритсько-український тлумачний словник езотеричних термінів. – [Інтернет-ресурс].

19. Наливайко С. Давньоіндійські імена... – С. 200–201.
20. Там само. – С. 331, 332.
21. Там само. – С. 397, 398.
22. Там само. – С. 348, 349.
23. Там само. – С. 292, 293.
24. Там само. – С. 120–129.
25. Там само. – С. 296, 297.
26. Там само. – С. 290.
27. Там само. – С. 201.
28. Наливайко С. І. Тисяча найновіших тлумачень... – С. 131.
29. Наливайко С. Давньоіндійські імена... – С. 131.
30. Наливайко С. І. Тисяча найновіших тлумачень... – С. 180.
31. Там само. – С. 64, 65.
32. Наливайко С. Давньоіндійські імена... – С. 223.
33. Там само. – С. 228, 229.
34. Наливайко С. Давньоіндійські імена... – С. 79–84.
35. Бандрівський М. Назв. праця. – С. 63–82.
36. Наливайко С. І. Тисяча найновіших тлумачень... – С. 87.
37. Там само. – С. 192.
38. Наливайко С. Давньоіндійські імена... – С. 337, 338.
39. Там само. – С. 229, 230.
40. Держипільський Л. М. Античне астрономічно-календарне святилище / Л. М. Держипільський // Роль природоохоронних установ у збереженні біорозмаїття, етнокультурної спадщини та збалансованому розвитку територій : Матеріали міжн. науково-практ. конф., присвяченої 10-річчю НПП “Гуцульщина”. – Косів : ПП Павлюк, 2012. – С. 265–271.

Любомир Держипільський
(г. Косов, Україна)

Микротопонимия Космача

На основе комплексного историко-топо-лингво-функционального анализа дается толкование более 50 микротопонимов с. Космач Косовского района Ивано-Франковской области. Большинство местных названий автохтонные, имеющие сакральное, хозяйственное и оборонное происхождения.

Ключевые слова: *календарное святилище, микротопонимы, назвотворение, языковая археология.*

Lyubomyr Derzhypilsky
(Kosiv, Ukraine)

The microtoponyms of Kosmach

The current article gives the commentary about microtoponyms related to Kosmach, Ukrainian village, located in Kosiv district, Ivano-Frankivsk region. The explanation is based on the complex historical, toponymic and functional analysis. The most of local names are autochtonic. They have sacral, economical and defensive meaning.

Key words: *calendar sanctuary, microtoponyms, name-creation, language archeology.*